

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ

**AZƏRBAYCAN DÖVLƏT MƏDƏNİYYƏT
VƏ İNCƏSƏNƏT UNİVERSİTETİ**

RAST MUĞAMI

(Muğam fənni üzrə metodik vəsait)

*Azərbaycan Respublikası Təhsil nazirinin
04.06.2010-cu il tarixli 732 №-li əmri ilə
təsdiq edilmişdir.*

BAKI – 2010

M.Ə.Ə.Ə.Ə.Ə.
Azərbaycan Milli
Kitabxanası

Axf-254759

- Tartibçi:** **Zakir Mirzəyev**
Azərbaycan Dövlət Mədəniyyət və İncəsənət Universitetinin
dosenti Sənətsünaslıq namizədi,
Respublikanın Əməkdar artisti
- Redaktor:** **Vamıq Məmmədəli oğlu Məmmədəliyev** Azərbaycan Dövlət
Mədəniyyət və İncəsənət Universitetinin dosenti, Respublikanın
Əməkdar artisti.
- Rəyçilər:** **Tofiq Əhmədəğa oğlu Bakıxanov**
Respublikanın Xalq artisti, professor,
şöhrət ordenli, bəstəkar.
- Gülnaz Abdullazadə**
Respublikanın Əməkdar İncəsənət xadimi,
fəlsəfə elmləri doktoru, professor, Y.Məmmədəliyev adına
mükafatın laureatı, Ü.Hacıbəyli adına
BMA-nın prorektoru
- Maral Cəbrayıl qızı Manafova**
Azərbaycan Dövlət Mədəniyyət və İncəsənət Universitetinin
elmi işlər üzrə prorektoru, Pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru,
professor
- Gülağa Zeynalov**
Azərbaycan Dövlət Mədəniyyət və İncəsənət
Universitetinin dosenti

Z.Mirzəyev. Rast muğamı. Metodik vasitə. – Bakı: Mütərcim, 2010. – 36 səh.

Elmi-metodik vasitənin giriş hissəsində dünyada tanınmış onlarca görkəmli alimlərin muğam janrına müraciət edərək bu sahədə elmi əsərlər yazmaları izlənilir. Bununla yanaşı korifey xanənda və sazəndələrin adları çəkilərək gördükləri işlər barədə məlumat verilir. Ümumilikdə metodik vasitədə muğam haqqında yığcam və dərin mənalı fikirlər meydana çıxaraq "Rast" muğamının təhlili şübhə və güşələrinin mahiyyəti onların harmonik baxımından biri-digərindən asılı və bağlı olmasının əhəmiyyətindən söhbət açmağa bir zəmin yaradır. Elmi-metodik vasitə musiqi və muğam yaradıcılığı ilə məşğul olan musiqişünaslar, muğam ifaçıları və muğam tədrisi ilə məşğul olan tədris mütəxissisləri və tələbələr üçün nəzərdə tutulub. Əsərdən tədqiqatçılar da istifadə edə bilərlər.

M $\frac{4306010000}{026}$ 60 – 10

© Z.Mirzəyev, 2010

GİRİŞ

Ta qədimlərdən dünyanın bir çox ölkələrində sevilərək böyük nüfuzə malik olan Muğam, Şərqi ən qədim musiqi janrlarından biri olaraq dünya musiqişünaslarının və eləcə də, sənət sevərlərin daima nəzər diqqətində olmuşdur. Bu baxımdan qədim və orta əsr şərqi musiqi mədəniyyətinin, folklorunun öyrənilməsində muğam janrı əsas və vacib məsələ kimi tədqiqatçıların təhlilinə səbəb olmuşdur. Beləliklə, muğamın müstəqil bir janr kimi tədqiqatı orta əsrlərdən başlayaraq bu gündümüzlə qədər aktual problem olaraq, musiqişünasların araşdırdığı ən əsas mövzuya çevrilmişdir.

İbn – Sina, Əli Kindi, Əl – Farabi, S.Ürməvi, Əbdülqadir marağı H.Farmer, Ə.Şəbani, Rauf Yekta, Yalçın Tura, V.Vinoqradov, İ.R.Rəcəbov, F.M.Karamatov və nəhayət XX əsrin əvvəllərindən bəri dahi Ü. Hacıbəyov məktəbinin davamçıları olan bir qrup alimlərdən: Ağalar bəy Əliverdibəyov, Xursud xanım Ağayeva, Ə.Bədəlbəyli M.S.İsmayilov, E.Abbasova, R.Zöhrəbov, S.Abdullayeva, G.Abdullazadə, R.Məmmədova, V.Əbdülqasimov, R.İmrani və s. onlarca görkəmli alimlərin muğam janrına hər dövrdə müraciət edərək bu sahədə elmi əsərlər yazmaları, muğam janrının daima aktual mövzu olmasının bir daha sübutudur. Azərbaycan muğamlarının geniş və elmi əsaslarla öyrənilməsinə dərinən yanaşan dahi bəstəkarımız Ü. Hacıbəyov bu gözəl sənət incələrinin bir daha təkmilləşib inkişaf etməsi yolunda çox işlər görərək, özünün "Azərbaycan xalq musiqisinin əsasları" əsərini bu möhtəşəm janrın bədii – estetik dəyərinin üzə çıxmasına həsr etmişdir.

Ü.Hacıbəyov milli musiqimizin əsası olan muğamlarımızı dərinən öyrənməyi, yaradıcılıqda onlara istinad etməyi zəruri bir şərt və dəyərli vəzifə olaraq qarşıya məqsəd qoyurdu. Görkəmli sənətkarlarımızdan Sadıqçan (Mirzə Sadıq Əsəd oğlu), H.Sarabski, Cabbar Qaryağdı oğlu, S.Şuşinski, Məşədi Cəmil Əmirov, Bülbül, Qurban Pirimov, Mirzə Mənsur, Xan Şuşinski, Ə.Bakıxanov, Z.Adıgözəlov və başqaları Ü.Hacıbəyov konsepsiyalarına əsaslanaraq bu

əvəzsiz sənət incilərinin mahiyyətindən daima söhbət açaraq onların dərinədən öyrənilməsini vacib məsləhət bilmişlər.

Belə ki, yuxarıda adları çəkilən əvəzi olmayan böyük sənət dühaları muğamların, rənglərin və təsniflərin üzərində zərgər işləri aparmış və onları milli ifaçılıq ruhunda gözəl bəzəklərlə musiqi həvəskarlarına və geniş dinləyici kütləsinə çatdırmışlar.

RAST MUĞAMI

“Musiqimizin ibtidası və tarixi haqqında bir səhih əhval yoxdur. Orta əsrin əvvəlləri musiqinin ixtirasını xilqəti – Adəmə isnad verirlər. Bəzi millətlər musiqinin ibtidasını quşların oxumağına, rüzgarın qamışlıqda elədiyi səslərə, axar suların qıjılısına təqlid etməkdən təyin edirlər. Müxtəlif əqvamın rəvayəti musiqinin inşasını əsətir mənzələsənindən tutub, onun ixtirasını vəhdaniyyətin müdaxiləsinə istinad edirlər.”¹

Bildiyimiz kimi heç bir bəşər övladı musiqi yaradıcılığının mənbəyi olan “Lad” anlayışını bəstələməyə qadir deyil. Heç şübhəsiz ki, ulu tanrı Adəm peyğəmbəri yaradarkən onun ruhuna musiqi duyumu anlamı bəxş etmişdir.

Məlumdur ki, bütün insanlar Adəm peyğəmbərdən yarandıqlarına görə hamının ruhunda bu gözəl mənəvi xoşbəxtlik vardır. Əgər belə olmasaydı deməli o zaman dünyada heç bir musiqi anlamı da olmazdı; hətta insanların bu haqda heç bir təsəvvürləri də olmazdı.

Bu yalnız Ulu Tanrının bəxş etdiyi geniş şaxəli və insanların həyatda yaşamaları üçün ən böyük əhəmiyyətə malik olan xoşbəxtlikdir. Çünki biz bilirik ki, musiqi ən böyük təsir qüvvəsinə malikdir.

¹ Ağalar Əliverdibəyov (1880 - 1953) Rəsmi Musiqi Tarixi (“Şuşa” nəşriyyatı, Bakı, 2001).

MUĞAM HAQQINDA MƏLUMAT

Muğam ərəbcə “məqam” sözüdür. Yəni, yer, mövqe deməkdir. Birlikdə buna məqamat (muğamat) deyilir. Bu termin bəzi Şərqi ölkələrində, həmçinin Orta Asiya və Hindistanda Makon adlanır. Avropa ölkələrində isə bu bir not sistemində hər bir çalınma yerinə uyğun olaraq “minor və major qammaları” şəklində ifadə olunur və bu ifadədə işlədilməkdədir.

Həmin bu ifadəni bizim muğamlarımıza da aid etmək olar. Biz bu muğamların sırf Azərbaycan xalqının milli musiqisi olduğunu daima qeyd edirik. Lakin muğamlarımızın, onun şöbə və guşələrinin adları nə üçün ərəb və fars sözlərindən ibarət olduğunu açıqlamalıyıq. O dövrdə ərəb və fars dilləri çox geniş yayılmışdı. Bir çox şair və yazıçılar öz əsərlərini bu dillərdə yazırdılar. Beləliklə, yazılan əsərlərdə ərəb və fars dili dərin kök salmışdır. Ərəb və fars dilləri o dövrün əsas ünsiyyət vasitəsi olduğu üçün muğamların, həmçinin onların içərisində işlədilən şöbə və guşələrin adlarına da öz təsirini göstərmişdir.

Rast kəlamı fars dilində “doğru – düzgün” deməkdir. Məsələn düz danışmaqlıq, yolda gedərkən bir-biri ilə düz, üzbeüz çıxmaq, işin rast gətirməsi, doğru və düzgün yol getməklilik, rastqulluq və s. deməkdir.

Bu muğama Rast adı ona görə verilmişdir ki, bu zamanımıza qədər gəlib çatmış muğamlar zaman keçdikcə müxtəlif dəyişikliklərə uğramışlar. Rast muğamı isə yarandığı gündən bu vaxta kimi heç bir dəyişikliyə uğramadan bu günümüzdə kimi gəlib çatmış, eyni zamanda hətta şükürlər olsun ki, özünün lad quruluşunun həmçinin melodik çalarlığını belə qoruyub saxlaya bilməmişdir.

“Rast” muğamı bütün müsəlman ölkələrində mövcuddur və demək olar ki, bütün Şərqi xalqlarında birinci yerdə durur. Orta əsr musiqi elmində “Rast” ən birinci sayılaraq və bütün digər muğamların əvvəlinci olub əsası sayılır. Bu baxımdan da, Rast muğamı bütün muğamlar arasında “uluq kök”, “ümmülmuğam – yəni muğamların

anası” adlanır. Bütün yaxın Şərqi xalqlarında “Rast” muğamının quruluşu və mayə ucalığı eynidir.

Bu mayə kiçik oktavanın “sol” səsinə ibarətdir. “Rast” muğamını məzmun səciyyə və xarakteri baxımından araşdırdıqda görürük ki, böyük tərbiyəvi əhəmiyyət kəsb edir. Mayə şöbəsinə aramla olan ifa tərzini sanki Nurani, Pirani, müdrik bir insanın nəsihətamiz söhbətlərini dinləyiciyə xatırladır.

Belə ki, Ü.Hacıbəyov belə yazır: “Ərəb – İran və Avropa musiqişünaslarının fikrincə qədim yunanlar yeddi səma cismindən hər birinin Pifaqor tərəfindən icad edilmiş yeddi tondan birinə müvafiq olduğunu zənn edirlərmiş”.

Ü.Hacıbəyovun müqayisə ilə nümunə gətirdiyi “sol” tonu yunanca veneraya (zöhrə) Ərəb – İranca isə “Rast”a uyğun gəlir. Türk musiqişünası Həsən Təhsin “Rast” muğamı tonikasının (mayəsinin) “sol” səsinə ibarət olduğunu qeyd edir. Ağalar Əliyerdibəyov da “Rast”ın “mayə”sinin “sol” olduğunu özünün qələmə aldığı cədvəldə göstərmişdir. Onu da qeyd etməliyik ki, bu gün də “Rast”ın mayəsi “sol” notu olaraq qalır.

Belə məlum olur ki, Şərqi xalqları arasında geniş yayılmış “Rast”ın orijinal olub, milli xüsusiyyətlərə malik olan kökü və “mayə”si bütün xalqlarda eynidir. Bununla yanaşı “Rast” dəstgahındakı şöbələrin sayında nə qədər fərq olduğu nəzər – diqqəti cəlb edir. Bildiyimiz kimi XIX əsrdə Azərbaycanın müxtəlif yerlərində özünə yer tutan “xanındəlik məktəbi”nin özündə belə nəinki “Rast”ın hətta başqa muğamların da tərkibi şöbə və guşələrin say və ardıcılığı özünü göstərir. Məsələn, Bakı, Şuşa və Şamaxının “muğam məktəbləri”ndə “Rast” dəstgahının şöbə və guşələrini müqayisə etdikdə şöbə və guşələrin say və ardıcılıq baxımından görürük ki, Bakı musiqi məclislərində “Rast” dəstgahı 15, Şuşa muğam məclisində 18 şöbə və guşədən ibarətdirsə, Şamaxı məclisində isə şöbə və guşələrin sayı 21 olmuşdur.

Həmin bu üç muğam məclisində oxunan “Rast” dəstgahının sayı və ardıcılığı aşağıdakı cədvəldə verilir¹

¹ R. Zöhrəbov. Muğam. Bakı: Azərneşr. 1991, səh 104.

Bakı (Abşeron)	Şuşa (Qarabağ)	Şamaxı (Şirvan)
1. Mayeyi Rast	1. Rast	1. Rast
2. Novruzı rəvəndə	2. Pəncgah	2. Üşşaq
3. Rast	3. Vilayəti	3. Mücrü
4. Üşşaq	4. Mənsuriyyə	4. Hüseyini
5. Hüseyini	5. Zəmin – xarə	5. Vilayəti
6. Vilayəti	6. Rak – hindi	6. Siyahi – ləşgər
7. Xocəstə	7. Azərbaycan	7. Məsihi
8. Xavəran	8. Əraq	8. Dəhri
9. Əraq	9. Bayatı – Türk	9. Xocəstə
10. Pəncgah	10. Bayatı – qacar	10. Şikəsteyi – fars
11. Rak	11. Mavəranənnəhr	11. Rak – hindi
12. Xavəran	12. Balu – Kəbutər	12. Rak – Xosrovani
13. Əmiri	13. Hicar	13. Saqınamə
14. Məsihi	14. Şahnaz	14. Əraq
15. Rast	15. Əşiran	15. Təsnif – Qərai
	16. Zəngi – Şötər	16. Məsnəvi
	17. Kərkuki	17. Zəngi – Şötər
	18. Rast	18. Nəğməyi – Hindi
		19. Məsnəvi
		20. Kabili
		21. Rast

1847-1927-ci illərdə daima Bakıda yaşamış məşhur tarzən Mirzə Fərəc Rza oğlunun ifa etdiyi "Rast" muğamı şöbə və guşələrin say, həm də ardıcılıq baxımından Şamaxı musiqisində ifa olunan "Rast" dəstgahına çox uyğundur.

1922-ci ildən etibarən Dövlət Konservatoriyasının Azərbaycanlı mütəllim və tələbələrəndən ibarət olan Şərq şöbəsi konservatoriyadan ayrılaraq müstəqil təhsil müəssisəsi kimi fəaliyyətə başladı. 1922-ci il aprelin 22-dən etibarən məktəb Şərq Konservatoriyası

adını daşdı. Bu məktəbə Üzeyir Hacıbəyov direktor təyin edildi. Belə ki, Üzeyir bəy muğam dəstgahları ilə bağlı olan və mübahisəyə səbəb olan məsələləri elə Şərq Konservatoriyasının müdiri işlədiyi zaman həll edib aradan qaldırmışdır. Beləliklə, Ü.Hacıbəyli tar, kamança və xanəndə sinifləri üçün muğam proqramı düzəltməkdən ötrü bədii şura yaradır. Şuraya Cabbar Qaryağdı oğlu, Qurban Pirmov, Şirin Axundov, Mirzə Fərəc Rzayev, Mənsur Mənsurov kimi muğam ustaları daxildir. Üzeyir bəyin rəhbərliyi ilə yaradılan və şuranın əsas xidməti o oldu ki, musiqi məktəbində muğamın tədrisi üçün proqram tərtib etdi. Həmin proqramda "Rast"ın artıq təkmilləşmiş tərkibi müəyyənləşdirildi. Ü. Hacıbəyovun imzası ilə 1925-ci ildə təsdiq olunmuş proqramda "Rast" dəstgahı aşağıdakı 13 şöbə və guşədən ibarətdir. "Rast", "Üşşaq", "Hüseyini", "Vilayəti", "Məsihi", "Dəhri", "Xocəstə", "Xavəran", "İraq", "Pəncgah", "Raki - Xorasani", "Qərai", "Rast". Sonralar muğam sinifi proqramı dəfələrlə redaktə olunaraq, bəzi guşələr birləşmiş və şöbə halını almış, bəziləri isə ixtisar edilərək nəticədə "Rast" dəstgahı özünün təkmilləşmiş formasını almışdır və beləliklə Ə. Bakıxanov tərəfindən redaktə olunmuş tədris proqramında "Rast" dəstgahı 10 şöbə və guşədən ibarət olur. (Bərdəşt, Mayə, Üşşaq, Hüseyini, Vilayəti, Şikəsteyi – fars, İraq, Pəncgah, Qərayi və Rasta ayaq).

Sonralar Ə. Bakıxanovun tələbəsi olmuş tarzən – pedaqoq Kamil Əhmədovun tərtib etdiyi proqramda "Rast"a bir şöbə "Rak"ı əlavə etmişdir.

Bu şöbə "Pəncgah"la "Qərai" arasında yerləşmişdir. Hazırda "Rast" dəstgahına aşağıdakı muğam şöbələri və guşələri daxildir. "Bərdəşt", "Mayeyi - Rast", "Üşşaq", "Hüseyini", "Vilayəti", "Şikəsteyi - fars", "Əraq", "Pəncgah", "Rak", "Qərai", "Rasta ayaq".

Ə. Bakıxanovun qeyd etdiyi kimi "bütün bu hissələrin bir-birindən fərqli ahəngləri, ritmləri və pərdələri vardır." "Rast" dəstgahı da başqa muğam dəstgahları kimi adətən "Dəraməd" ilə başlanır. "Dəraməd" bizi "Rast" və s. başqa muğam dəstgahlarının bütünlükdə, musiqi məzmunu ilə tanış edir. "Rast" dəramədindən sonra "Bərdəşt" ifa olunur. Qeyd etmək lazımdır ki, bir neçə köməkçi mu-

¹ Cədvəl Ə. Bədəlbəylinin "Musiqi lüğəti"ndən götürülmüşdür. Səh. 15.

ğamlarımız var ki, onların “Bərdaşt”a ehtiyacları yoxdur. O muğam dəstgahları bərdaştla başlanırsa o zaman bərdaştların özlərinə məxsus adları vardır. “Rast” muğamında bərdaştın adı “Novruz rəvəndə”dir. Bunun mənası da budur ki, Novruz baharın əvvəl günləri olub, mart ayının 22-sinə təsadüf edən yeni il bayramı sayılır. Rəvəndə (Farsca) “gedən” mənasını daşıyır. “Novruzi-rəvəndə”nin hərfi mənası yeni gəntün gətməsi deməkdir. Bu hissənin musiqisi öz səciyyəsi etibarını ilə dinləyiciyə baharın ilk başlanmasını xatırladır. “Rast” dəstgahının “Bərdaşt”ı – “Novruzi-rəvəndə” “Əraq” şöbəsinin melodiyası ilə zildən başlanır. Bu şöbəni gəzişərək musiqi axını ilə gəlib dəstgahın “Mayə” sinə çıxır. Onu da qeyd etməliyik ki, muğam dəstgahlarında ifa olunan “Bərdaşt”lar eyni zamanda xanəndənin oxumağa başlanması üçün zəmin yaradır.

RAST MUĞAMINDA ŞÖBƏ VƏ GUŞƏLƏRİN TƏHLİLİ

“BƏRDAŞT” kəlamı fəsr sözü olub, yəni hər hansı bir işin başlanğıcı, mənbəyi və ya çıxış nöqtəsi deməkdir. Hər muğamın “Bərdaşt” ı ifa olunan əsas tonallıqdan bir oktava zildən başlanır.

Muğam dəstgahının “Bərdaşt” ı və mayəsi vasitəsilə, dinləyici onun hansı muğam olduğunu təyin edə bilər. Çünki ifa olunan muğamın “Bərdaşt” ı ilə “MAYƏ”si eyni melodiyaya mənsubdur.

“Rast” dəstgahından söhbət açdığımız üçün qeyd etməliyik ki, “Bərdaşt” guşəsindən “Mayə” şöbəsinə keçmək üçün “Avazi-naqis” adlanan (yəni natamam avaz deyilir) guşəsi ilə “Mayə” şöbəsinə keçid edilir. Mayə sözünün lüğəvi mənası hər hansı şeyin mayəsi daha aydın desək onun zəti, cövhəri deməkdir. Çünki muğamın mayə şöbəsi onun əhəmiyyətini və ifadə etmiş olduğu mənasını məzmununu təşkil etmiş olur.

“ÜŞŞAQ” – “Rast” muğamının mayə şöbəsində “Üşşaq” adlanan bir guşə də var ki, ona ərəbcə aşıqlər deyilir. Bu guşənin ifasında sanki iki nəfər “aşıq ilə məşuq” arasında sanki səmimi eşq -

məhəbbət haqqında bir mükəlimə gedir. Üşşaq guşəsində mükəlimə (dialog) dörd cümlədən, iki sual və iki cavabdan ibarətdir. “Üşşaq” qədim zamanlar 12 klassik muğam dəstgahlarından biri olmuşdur, lakin, hal – hazırda müasir “Rast” dəstgahında isə “Üşşaq” bir guşə olaraq ifa olunur.

“HÜSEYİNİ” - Bunun ardınca “Hüseyni” gəlir. Hüseyn ərəb sözü olub, mənası gözəl deməkdir. “Hüseyni” də “Rast” da bir guşədir. XIV əsrdə yaşayıb yaratmış Əbdül Qadir Marağayi “Hüseyni” muğamını bəstələyərək Sultan Üveysin oğlu Hüseynə ithaf etmişdir. Tarixən yazılıb – yaradılan mənbələrə görə zaman keçdikcə, bu muğam müxtəlif dəyişikliklərə uğrayaraq müstəqil muğam şəklindən çıxıb bir guşə şəklində ifa olunmaqdadır.

Tarixlərin yazdıqlarına görə, Əbdülqadir Marağayi Sultan Hüseynin sarayında xidmət etdiyi üçün ayın hər bir günündə onun şəninə bir muğam yaradıb və ona həsr etmişdir ki, onlardan da birincisi “Hüseyni” muğamıdır. Nəsimi muğamlara həsr etmiş olduğu bir qəzəldə deyir:

“Üşşaq” meyindən qılalı işrəti – “Novruz”,
Ta “Rast” gələ çəngi – “Hüseyni” də sərəfraz.

“VİLAYƏTİ” - İşrət farsca sevinc, şadlıq məclisi, sərəfraz isə dəstə başçısı deməkdir. “Rast” dəstgahının ikinci böyük şöbələrindən biri “Vilayəti”dir.

Ərəb sözü olub, lüğəvi mənada iki mənə kəsb edir: Birincisi coğrafi nöqtəyi-nəzərdən yer, məkan mənasındadır.

İkinci mənə isə ərəbcə “Vila” sözündən olub, dostluq, məhəbbət deməkdir. Zikri Ərdəbilinin bir qəsidəsindən misal göstərək:

Hər kəs qəbul qılmaya mövla vilayətin,
İmanı yoxdur, mən nə deyim böylə kafərə?!

Bu beytdə işlədilan “Mövla” ifadəsi ərəbcə “Vala” kəlməsindən olub, uca tutulmuş ağa mənasını daşıyır ki, bu da Həzrəti Əliyə

işarədir. “Mövla” sözünün bir mənası da ərəbcə “Vila” sözündən olub, dostluq deməkdir. Necə ki, şiylər içərisində “Kəlmeyi – Şəhadət” deyilən zaman işlədilən “Əliyyə – Vəliyullah” – yəni Əli Allahın dostudur” ifadəsi buna aiddir.

Çünki “Vəli” ifadəsi dostluq mənasını verən “Vila” ifadəsinin ismi – faili olub, dost deməkdir. “Rast” muğamında işlədilən Vilayəti şöbəsinin daşdığı məzmun və mənə da məhz buna aiddir. Çünki mayə şöbəindən fərqli olaraq Vilayəti şöbəsi özünün mənə və məzmununa görə lirikdir. Bu lirika intim səciyyəli olduğu üçün sanki insanda dostluq və məhəbbət hissi aşılayır. Çox zaman “Vilayət” i şöbəsinin iri həcmli olmasına görə xanəndələr ona “Dilkəş” şöbəsinə də əlavə edirlər. “Dilkəş” mənəca könül cəlb edən, cazibədar, xoşa gələn mənasını daşıyır. Çox güman ki, bu estetik əlamətlərə görə xanəndələrə imkan verir ki, “Dilkəş” i “Vilayət” yə birləşdirsinlər. Ə. Bakıxanov isə haqlı olaraq belə bir fikri yazır: “İndi “Rast” ın “Vilayəti” hissəsindən o qədər də istifadə edilmir, bunun əvəzində “Şahnaz” çalınır”. M. S. İsmayılov bu əlaməti belə izah edir: “Məsələn, “Vilayəti” “Rastın” kiçik şöbələrindən biri olduğu halda müasir xanəndələr oxuyarkən bir çox hallarda onu tamamilə müstəqil olan “Şahnaz” muğamı ilə əvəz edirlər.” Şahnaz” və onun bir şöbəsi olan “Kürdü” elə muğam parçalarıdır ki, onlar həm məqam – lad, həm də melodik cəhətdən “Şur” muğamı ilə yaxın əlaqədədir.” Bununla yanaşı müəllif “Şahnaz” muğamının “Rast” dəstgahının tərkibinə daxil edilməsini onu “zənginləşdirərək geniş formalı və dolğun məzmunlu muğam halına” salma kimi səciyyələndirir. Əlbəttə, biz bu fikirlə razılaşa bilmərik (Ramiz Fəseh. Azərbaycan muğamlarında söz və musiqinin əlaqəsi. Bakı, 2004. səh 19-20).

Çünki, “Rast” öz müstəqilliyində və düzliyində qalmalı “Şur” un şöbələrini öz tərkibinə daxil etməməlidir. Buna ehtiyac da yoxdur. Çünki bilir ki, hər muğamın öz koloriti var. Məhz bu səbəbdən də muğam biliciləri Mirzə Fərəc, Ü.Hacıbəyov, Ə.Bakıxanov, K. Əhmədov öz muğam proqramlarında “Dilkəş” (“Şahnaz”) və “Kürdü” şöbələrini “Şur” məqamına aid olması ilə əlaqədar “Rast”ın tərkibinə daxil etməmişlər.

“ŞİKƏSTEYİ-FARS” ŞÖBƏSİ (XOCƏSTƏ) - “Vilayəti” şöbəindən sonra “Şikəsteyi-fars” şöbəsi başlanır. “Şikəstə” sanki musiqi vasitəsilə şokayətlənmə baxımından, ahı-zarlığını nümayiş edərək dinləyiciyə eyni zamanda xalqa çatdırmaqdır. Elə buna görə də şikəstənin xarakterinə uyğun olaraq yamıqlıq və həznililik ifaya ehtiyac duyulur. Şikəstə farsca “sınmış”, “incimmiş”, “qəlbi qırılmış” və s. mənasını daşıyır. “Kəsmə-şikəstəyə xas olan bir mənası da var ki, instrumental ifasındakı musiqi hissəsi kiçik cümlələrdən ibarət olub, kəsilə-kəsilə və ya qırıq-qırıq ifa olunmasıdır. “Şikəstə” xanəndə və aşiq yaradıcılığında təşəkkül tapmışdır. Xanəndə yaradıcılığında “Şikəstə”nin “Qarabağ şikəstəsi”, “Kəsmə şikəstə”, “Şikəstəyi-fars” muğamları geniş yayılmışdır. Aşiq yaradıcılığında isə “Sanı torpaq”, “Qara torpaq”, “Şirvan şikəstəsi” və s. geniş yayılmışdır. Çox maraqlıdır ki, bütün növdən ibarət olan şikəstələrin hamısı “Segah” muğamı üzərində qurulmuşdur. O, məhz “Segah” lad – məqaməna əsaslanır. Belə ki, “Rast” dəstgahında “Şikəsteyi – fars” vasitəsi ilə müvəqqəti “Segah” məqamına keçirilir. “Şikəsteyi-fars” kamil, bitkin və iri həcmli bir muğam şöbəsidir.

Onu da qeyd etməliyik ki, “Şikəsteyi-fars” bir neçə muğam dəstgahında, o cümlədən haqqında söz açdığımız “Rast” və onun ailəsinə daxil olan muğamlarda “Mahur-Hindi”, “Baytı-Qacar”, “Orta Mahur” da, “Şur” da, “Segah” və onun variantlarında orta registrdə çalınır oxunur. Çox zaman “Şikəsteyi-fars” şöbəsi “Xocəstə” ilə əvəz olunur. (Xocəstə sözünün mənası gözəl və xoşbəxt deməkdir.)

Ahəng və istinad pərdəsi baxımından həmin şöbə “Şikəsteyi-fars” şöbəsinə yaxın olduğu üçün də o, “Vilayəti” den sonra çalınır oxunur.

“Şikəsteyi-fars” şöbəsinin davamedici bir guşəsi də var ki, buna da “Mübarriqə” deyilir. Mübarriqə ərəbcə bərq sözündən olub, parlaqlıq, cilaləndirmə deməkdir. Çünki müğənni və yaxud hər hansı bir instrumental ifaçı həmin guşəni ifa edərkən, olduqca həzin bir tərzədə ifa etməsi ilə mübarriqə guşəsində parlaqlıq obrazı yaradır. “Rast” dəstgahında “Xocəstə” ilə zil şöbə olan “Əraq” arasında

daha doğrusu mübərriqədən sonra bir guşə də var ki, buna da “Xavəran” deyirlər. Muğam ifaçıları “Rast” ifa edərkən bu guşədən də istifadə edirlər. “Xavəran” farsca Şərqi və yaxud da Şərqi qərbdən doğan günəş deməkdir. “Xavəran” guşəsi öz ifası zamanı günəşin sübh tezdən çıxıb və axşam öz yerinə yavaş – yavaş qayıdaraq batması ifaçı vasitəsilə başa çatmalıdır.

“ƏRAQ” - Bütün bunlardan sonra “Rast” dəstgahının zil şöbələri başlanır ki, bunlar da “Əraq”, “Pəncgah” və “Rak” dan ibarətdir. Bildiyimiz kimi bu şöbələr “Rast” dəstgahının kulminasiya hissəsini təşkil edir. “Rast” in ardıcılıq baxımından digər şöbəsi “İraq” adlanır, buna “Əraq” da deyirlər, çünki farslar “i” ni “ə” kimi tələffüz etdiklərinə görə İraqa Əraq deyirlər. Ümumiyyətlə, bu muğamlar fars tələffüzü ilə yayıldıklarına görə məhz, bu şöbə də “Əraq” – deyə tələffüz olunmuş və belə də davam edir. Məlumdur ki, “Əraq” yaxın və Orta Şərqi xalqlarının klassik musiqisini təşkil edən 12 muğamdan beşincisidir. “Əraq” muğamı sonradan təbəddülada uğramış, Azərbaycan musiqisində şöbə əhəmiyyətini kəsb etmişdir. Müasir “Rast”, “Segah”, “Mahur - hindi” və “Rahab” muğam dəstgahlarında bu şöbə eyni funksiyanı – kulminasiyanı özündə təcəssüm etdirir.

Öz bədii təsir qüvvəsi etibarını ilə coşğunluq, çağırış ruhu, əzəmət, təntənəli səslənmə bu şöbənin musiqisinə xas olan əsas cəhətlərdir. Doğrudur, bu şöbə bəzi mənbələrdə “İraq” da adlanır (R. Zöhrabov. Muğam. Bakı, 1991, səh 109).

Ə.Bədəlbəyli özünün yazıb tərtib etdiyi “Musiqi lüğəti”ndə bu məsələyə bir daha aydınlıq gətirmək məqsədilə araşdıraraq belə yazır:

“Muğamatın şöbə və guşələrindən bir çoxunun adı, bilindi ki kimi coğrafi adlarla əlaqədardır, həm də belə hallarda muğam adları çox vaxt ölkə, məmləkət adı ilə yox, məhəllə, şəhər adları ilə adlanır. Belə olan surətdə hamıya məlum olan “İraq” ölkəsi olduğu kimi, həm də Şiraz, İsfahan, Zabol, Nişapur, Nəhavənd şəhərlərinin qonşuluğunda “Əraq” adlı şəhərin də olduğunu nəzərə alsaq, muğam

ın ifaçılar və musiqi ictimaiyyətimiz tərəfindən “İraq” deyil, “Əraq” adlandırılması tamamilə düzgün sayıla bilər.

Lad (pərdə) baxımından yanaşsaq melodik quruluşu etibarını ilə İraq (Əraq) şöbəsi demək olar ki, Bərdəst guşəsinin eynidir, çünki bunların hər ikisi də “sol” pərdəsində ifa olunur və eyni zamanda onların məzmunu və çalarlığı da bir eyniyyət təşkil edir. Qeyd etməliyik ki, İraq (Əraq) şöbəsi təkcə Rast muğamında deyil, olduğu başqa muğamlarda da olduqca sərt və coşğun bir şəkildə ifa olunur (məsələn: Mahur – Hindi və Rahab muğamlarında).

Məhz buna görə də bu şöbəni ifa edərkən müğənnidən olduqca güclü səs və şaqraq zəngülə, instrumental ifaçıdan isə güclü mizrab, iti barmaq və güclü biləng tələb olunur.

Çünki bu şöbənin məzmunu sırf mərdlik, məğrurluq və ətqar üzərində qurulmuşdur. Mərhum Xan Şuşinski və mərhum Yaqub Məmmədov bu şöbənin müasir dövrümüzdə ən mahir ifaçıları hesab olunmuşdur.

Bu şöbənin ifadə etmiş olduğu mərdlik və məğrurluq məzmunu Seyyid Əzim Şirvani əsl və həqiqi sənətkarlıqla təsbih, yəni bənzətmə və müqayisə yolu ilə Məhəmmədətqi Qumriyə yazmış olduğu bir məktubunda qeyd edərək deyir:

İraq ilə Hicazi cuggaya avazeyi – nəzmin, Nəvayi – dilkeş – şerin binası üstivar olsun.

Bu beytdə işlədilən “İraq” və “Hicaz” ifadələri coğrafi nöqtəyi-nəzərdən yer adları olsalar da, ayrı-ayrı muğamlarda bunların hər biri müəyyən bir guşə və şöbə adları daşıyırlar.

“PƏNCGAH” - “Əraq” dan sonra “Pəncgah” şöbəsi ifa olunur. Pəncgah fars sözü olub, mənası beş yer, mövqe və daha dəqiq desək, beşinci yer və mövqe deməkdir, çünki bəzən Vilayəti şöbəsi ilə Dilkeş şöbəsini birləşdirib, bir şöbə kimi ifa edərək, Vilayəti – dilkeş şöbəsi adlandırırlar.

Belə olduqda, Pəncgah Rast muğamında beşinci şöbə olunur ki, Mayə şöbəsi ilə bir oktava yuxarıda ifa olunur. Həmçinin melodik çalarlığı etibarını ilə də Mayə şöbəsinin, demək olar ki, eynidir. Onu da qeyd edək ki, “Pəncgah” şöbəsinin “Rast” dəstgahında xü-

susi mövqe tutduğundan, həmin dəstgahı bəzən "Rast – Pəncgah" adlandırırırlar.

Həmin şöbə içərisində bir Zəngi – şüttür guşəsi də vardır ki, bu guşə xanəndələr tərəfindən deyil, yalnız instrumental ifaçılar tərəfindən ifa olunan ritmik bir guşədir.

Zəngi – şüttür farsca dövənin boynundan asılmış zəng deməkdir. Klassik musiqişünas alim və tarixçilərin öz əsərlərində yazmış olduqlarına görə, ərəblər qədim zamanlarda dövələrin boylarından zəng asardılar.

Dövə yol gedərkən həmin zəngin səmindən ləzzət alıb xoşlandığı üçün yolu daha rahat getmiş olardı. Maraqlıdır ki, "Pəncgah" özbək və tacik "Şaşmakom" silsiləsində "Rast" makomuna daxil olan instrumental şöbədir. Əzəllər "Pəncgah" Xorezim musiqiçiləri tərəfindən düzəldilmiş yeddinci makom idi. Onun ancaq instrumental hissəsi mözcuddur, Vokal – instrumental hissəsi yoxdur.

Pəncgahda musiqi müəyyən dərəcə həzin, kövrək xarakter alır.

İranda bütün dövrlərdə bu dəstgaha "Rast – Pəncgah" deyilir. Rast – Pəncgah əsas dəstgahlardandır. Onun məcmusunu vokal – variantda 14 guşə, instrumental variantda isə 48 guşə təşkil edir.

"RAK" - Rak sözüntün mənası əsas. dayaq, duracaq deməkdir. "Rast"ın ən uca və səslənən bir guşəsidir.

"Rast" dəstgahından savayı hər bir muğamda ifa olunmur. "Rast"ın kulminasiya, son şöbələrindən olub, dramaturji nöqtəyindən nəzərdən mövzu inkişafının dayanan, duran və tamamlanan şöbəsidir. İran musiqisində "Rak – Xorasani", "Rak – kəşmiri", "Rak – Abdullah" kimi şöbələrdə işlənir.

Melodik baxımdan bunlar eyni gəzişmənin müxtəlif variantlardır. Beləliklə, "Rak"ın bu gözəl vüqarlı və təntənəli gəzmələrindən sonra "Qərai" guşəsi ilə "Rast"ın mayəsinə doğru qayıtma başlayır.

"QƏRAI" - "Rast" dəstgahında "qərai" son şöbədir. Bu hissə keçmişdə "Zəngi – şötər" ilə əvəz olunurdu. "Qərai" həcm etibarilə kiçik bir şöbədir. O, "mayə"yə qayıtmaq üçün bir növ keçid şöbəsidir. Elə buna görə də "Qərai" aramla pərdə-pərdə ifa olunur. "Qə-

rai" vasitəsilə zildən bəmə enmə prosesi baş verir, beləliklə də "Mayə" şöbəsinə qayıdır, yəni ona verilən "ayaq"la (kadensiya) "Rast" dəstgahı ağır və sakit tərzdə tamamlanır. Qeyd etməliyik ki, "Qərai" "Rast"dan başqa "Mahur - hindi" və "Rəhab"ın tərkibinə də eyni funksiya ilə daxildir.

Ü.Hacıbəyov "Musiqidə xəlqilik" məqaləsində muğamların müstəqil əhəmiyyətindən danışarkən "Rast" a "Mərdlik, sevinc, mübarizə xarakterinə malik olan" bir muğam kimi baxır.

Başqa bir məqaləsində o, göstərir ki, "Rast"ın dinləyiciyə təsiri böyükdür. O, insanda mərdənlik hissi oyadır.

Ə.Bakıxanov isə "Rast"ın dinləyiciyə təsirini belə səciyyələndirir: "Rast" muğamatın canı, ürəyidir. O, çox rəngə – rəng, ahəngdar, ritmik, zəngin bir muğamdır. Bu muğamda hər qəzəli oxumaq mümkün deyildir. Bunun üçün xüsusi qəzəllər seçmək lazımdır.

Həqiqətən "Rast" da hər qəzəl oxuna bilməz.

Bunun üçün qəzəlin seçilməsində savad, ustalıq və böyük zövq lazımdır. Məsələn, Xan Şuşinski "Rast" muğamının "mayə" sində "Heyrət, ey büt, sürətin gördükdə lal eylər məni" misrasını elə cazibə ilə deyir ki, musiqi ilə söz bir – birini tamamlayır. Elə bu səbəbdən də dinləyicilər müğanninin ifasında "Rast"ın bütün şöbələrinə eyni maraqla qulaq asırlar.

K.Əhmədov "Rast" dəstgahının "qoca pirani, müdrik, dünya görmüş babanın nəsihəti, xalqımızın olub keçmişini, mübarizəsini" göstərən şöbələrinin məzmununu obrazlı dillə belə şərh edir.

"Bərdəşt" dinləyiciləri xalqımızın mərdliyi, qəhrəmanlığı haqqında hekayətə qulaq asmağa çağırır. "Mayə" bu hekayətin çox maraqlı olacağına işarə və nəsihət edir. "Üşşaq" deyir ki, burada nəğməkarlar da iştirak edəcəklər. Musiqi yarışında qılíbənddən istifadə edib bir-birlərini razı salacaqlar. Qəhrəmanlıq rəmzi olan "Hüseyni" və "Vilayəti"ndə musiqi mədəniyyəti incilərini "Şikəsteyi-fars"ı dinləməyə, onunla təmasda olmağa çağırır. "Əraq" mədəniyyət özlülünü qoyan bu çağırışı daha da qüvvətləndirir. Pirani babanın nəsihətlərinə dürüst əməl olunmasını istəyir. "Pəncgah", "Rak", "Qərai"

Arif - 254459

şöbələri isə həmin fikirlərə və muğamın tamam – dəstgah sona yetməsinə zəmin yaradır.

Ü.Hacıbəyov “Rast”ı ən qədim muğam sayaraq, onun təbəddülata uğraması və bu günümüzdə daha parlaq səciyyə alması haqqında belə yazır:

“Rast” muğamı öz forma və məzmununu əsrlərdən bəri hiifz edib saxlayan ən sabit, qərarlaşmış muğamdır. Bu müqayisə caizdirsə, dilimizdəki feilləri xatırladır.

Feil kimi “Rast” da zamanın sınaqlarından keçə - keçə öz ahənginə, quruluşuna demək olar, əsaslı xələl gətirməmiş, əksinə, yeni xallar, guşələr, çalarlar hesabına daha da zənginləşmişdir. Həmçinin muğam üstündə oxunan mahnıların, təsniflərin sayı çoxalmış, daha da rəngarəng olmuşdur.

Ü.Hacıbəyov “Rast”ı əqlə qida verən bir musiqi sayaraq yazır: “Rast” vaqiən rastlığa, düzlüyə və ülvi cənablığa meyl etdirən qiymətli bir dəstgahdır. Zənn edirəm ki, “Rast” hissiyyata deyil, əqlə qida verən bir musiqidir...

Ü.Hacıbəyov yuxarıda “Rast” haqqında söylədiyi bu fikri əyani göstərmək üçün Ə. Haqverdiyevin “Dağılan tifaq” dramında “Rast” dan nə cür istifadə etməsini belə səciyyələndirir:

“Dram nəvislərimizdən möhtərəm Əbdülrəhim bəy Haqverdiyevin məşhur əsəri olan “Dağılan tifaq” da əqil və fərasətini mal və dövləti ilə bərabər qumar yolunda fəda etmiş Nəcəf bəyin qapısında bir dərvişin “Ey əzizən, bir baxın dünyaya ibrətxanədir, axırın fikir etməyən aqil deyil, divanədir”, nəzmlərini “Rast” və ya “Mahur” üstündə oxuması nə qədər gözəl nə qədər müvafiq və münasib bir haldır.

“Rast”ın təsiri elədir ki, dərviş oxuduqdan sonra Nəcəf bəy guya bir qədər əqlə gətirib sanki məst ikən ayılır və sözləri təkrar etməyə məcbur olur:

“Axırın fikir etməyən, aqil dəgil, divanədir”.

Bir aqilin hikmətli nəsihətləridir “Rast”.

Tarix danışan köhnə rəvayətləridir “Rast”.

Aqil danışır, canlı misallar çəkir hərdən,

bir taleyin ibrətli hekayətləridir “Rast”.

“Üşşaq” da verir sirli suallar bizə rəng-rəng, eşqin də cavabsız qalan hikmətləridir “Rast”.

“Dilkəş” də pıçıldar bizə dünya kədərindən, insanın ədalətli şikayətləridir “Rast”.

Öz dərini qışqırmaz, o, ahəstə söylər, lakin əzabın son dəmi, sərhədləridir “Rast”.

Dünyanı gözəl görmək üçün qurbana hazır, insanların ilk arzusu, niyyətləridir “Rast”.

Ey Bəxtiyar, ah atəşi söz rənginə girməz, həm dərddli qürub çağı və həm dan yeridir “Rast”.

NOT NÜMUNƏLƏRİ

RAST MUĞAMI

Bərzəq
Maqam: Rast Muğam, 4/4 ölçü, 120-130 bpm

Mus
Maqam: Rast Muğam, 4/4 ölçü, 120-130 bpm

Uyşaq
Maqam: Rast Muğam, 4/4 ölçü, 120-130 bpm

Hüseyni
Maqam: Rast Muğam, 4/4 ölçü, 120-130 bpm

Vilayati

3/4

Finalizzo - Adagio

Bardi

Musical score for page 24, featuring a finalizzo section in Adagio tempo. The score consists of 13 staves of music, primarily in treble clef. The notation includes various rhythmic values such as eighth and sixteenth notes, often beamed together. There are several dynamic markings, including *pp* (pianissimo) and *ppp* (pianissimissimo), and a tempo marking *Adagio*. A specific instruction *prima a pianissimo* is visible on the eighth staff. The music concludes with a final cadence on the thirteenth staff.

Musical score for page 25, continuing the piece. The score consists of 13 staves of music, primarily in treble clef. The notation includes various rhythmic values such as eighth and sixteenth notes, often beamed together. There are several dynamic markings, including *pp* (pianissimo) and *ppp* (pianissimissimo), and a tempo marking *Adagio*. A specific instruction *prima a pianissimo* is visible on the eighth staff. The music concludes with a final cadence on the thirteenth staff.

Contralto - *Andante* *quasi* *Adagio*
 22 23 24 25 26 27 28 29 30 31 32 33 34 35 36 37 38 39 40 41 42 43 44 45 46 47 48 49 50 51 52 53 54 55 56 57 58 59 60 61 62 63 64 65 66 67 68 69 70 71 72 73 74 75 76 77 78 79 80 81 82 83 84 85 86 87 88 89 90 91 92 93 94 95 96 97 98 99 100
poco a poco *accelerando*

Flauto - *quasi* *ritardando* *moderato* *Allegro*
 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20 21 22 23 24 25 26 27 28 29 30 31 32 33 34 35 36 37 38 39 40 41 42 43 44 45 46 47 48 49 50 51 52 53 54 55 56 57 58 59 60 61 62 63 64 65 66 67 68 69 70 71 72 73 74 75 76 77 78 79 80 81 82 83 84 85 86 87 88 89 90 91 92 93 94 95 96 97 98 99 100
 Tromba - *ritardando* *Andante* *Allegro*
 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20 21 22 23 24 25 26 27 28 29 30 31 32 33 34 35 36 37 38 39 40 41 42 43 44 45 46 47 48 49 50 51 52 53 54 55 56 57 58 59 60 61 62 63 64 65 66 67 68 69 70 71 72 73 74 75 76 77 78 79 80 81 82 83 84 85 86 87 88 89 90 91 92 93 94 95 96 97 98 99 100
 Clarinetto - *ritardando* *Andante* *Allegro*

Musical score for page 28, featuring five staves of music in a single system. The third staff is labeled "Rasta ayaq".

Musical score for page 29, featuring ten staves of music in two systems. The first staff is labeled "Rast" and includes tempo markings "Moderato", "Allegretto", and "Allegro".

de l'altum 4 voix

de l'altum 4 voix

Alto

Violon

17. Al. Moderato. 2 parts.

Violoncello obbligato

The musical score on page 32 consists of ten staves. The first two staves are for the upper voice, and the remaining eight staves are for the lower voice (cello). The tempo is marked 'Al. Moderato' and '2 parts'. The instruction 'Violoncello obbligato' is written below the first staff. The music is written in a common time signature and features a variety of rhythmic patterns, including eighth and sixteenth notes, and rests.

Violoncello

The musical score on page 33 consists of ten staves. The first two staves are for the upper voice, and the remaining eight staves are for the lower voice (cello). The tempo is marked 'Al. Moderato' and '2 parts'. The instruction 'Violoncello' is written below the first staff. The music is written in a common time signature and features a variety of rhythmic patterns, including eighth and sixteenth notes, and rests.

İSTİFADƏ OLUNMUŞ ƏDƏBİYYAT

1. Ü. Hacıbəyov «Əsərləri» II cild. Bakı 1965
2. Ə. Bədəlbəyli «Musiqi lüğəti». Bakı 1969
3. M. S. İsmayilov «Azərbaycan xalq musiqisinin janrları». Bakı 1960
4. A. Rzayeva «Tarzən Mirzə Fərəc haqqında xatirələr». Bakı 1986
5. E. Babayev «Azərbaycan muğam dəstgahlarında ritm - intonasiya problemləri». Bakı 1966
6. V. Xəlilov «Muğamların tədrisinə dair metodiki tövsiyyələr». Bakı 1982
7. Qismət «Tarzən Kamil Əhmədov». Bakı 1981
8. F.Şuşinski «Azərbaycan xalq musiqiçiləri». Bakı 1985
9. R. İmrani «Muğam tarixi» I cild. Bakı 1988
10. R. İmrani «Azərbaycan musiqi tarixi» I cild. Bakı 1999
11. Ü. Hacıbəyov «Azərbaycan xalq musiqisinin əsasları». Bakı 1985
12. R. Zöhrabov «Muğam». Bakı 1991
13. Z. Mirzəyev «Azərbaycan muğamı». Bakı 2007
14. A. Həşimov «Rast muğamı». Bakı 2002
15. Bəxtiyar Vahabzadə «Seçilmiş əsərləri». Bakı 1975
16. M. Adil Gəray «Muğam etüdləri». Bakı 1998
17. N. Kazımov «Musiqi kolleci - 110». Bakı 2008

MÜNDƏRİCAT

GİRİŞ.....	3
RAST MUĞAMI.....	5
MUĞAM HAQQINDA MƏLUMAT.....	6
RAST MUĞAMINDA ŞÖBƏ VƏ GUŞƏLƏRİN TƏHLİLİ.....	10
NOT NÜMUNƏLƏRİ.....	20
İSTİFADƏ OLUNMUŞ ƏDƏBİYYAT.....	35

Çapa imzalanıb: 10.06.2010.
Format: 60x84 1/16. Qarnitur: Times.
Ofset kağızı: əla növ. Həcmi: 2, 25 s.ç.v. Tiraj: 300.
Sifariş № 62.

“Mütərcim” Nəşriyyat-Poliqrafiya Mərkəzi
Bakı, Rəsul Rza küç., 125
Tel/faks 596 21 44
e-mail: mutarjim@mail.ru